

Prisilno degradiran razvojni in izvozni potencial IZUM in COBISS.Net: Kje smo in kje bi lahko bili?

V državah Zahodnega Balkana je blizu 1300 nacionalnih, splošnih, visokošolskih in specialnih knjižnic ter več tisoč šolskih knjižnic. Konec leta 2019 je bilo v mrežo COBISS.Net vključenih šele 460 knjižnic, pa bi bilo lahko povsem drugače, če slovenska vlada v preteklih letih ne bi blokirala finančne in politične podpore širitvi mreže COBISS.Net v okviru mednarodnega razvojnega sodelovanja Republike Slovenije (kamor spada tudi zapravljen priložnost za pridobitev deset milijonov evrov evropskih sredstev za ta namen) in če nekatera ministrstva ne bi nasprotovala vzpostavitvi medresorske koordinacije projekta COBISS.Net. Na žalost je IZUM postal ujetnik oblasti, izkazana rast števila knjižnic v COBISS.Net v zadnjih dveh letih na račun odpisa njihovih finančnih obveznosti za določen čas pa je lahko le slepilo za tiste, ki problema ne poznajo oziroma ga ne morejo ali ne znajo rešiti.

Piše: Tomaž Seljak

Fotomontaža: portal+

COBISS.Net je edini infrastrukturni projekt, s katerim si Slovenija v državah Zahodnega Balkana lahko zagotovi trajno vodilno vlogo. Žal pa smo si v preteklih letih zapravili že toliko priložnosti, ugleda in zaupanja, da to ni več samoumevno, saj nas konkurenca medtem prehiteva.

Znanje je gonilna sila razvoja. Za informacijsko družbo, ki podpira na znanju temelječ razvoj, so knjižnični informacijski sistemi in informacijski sistemi o raziskovalni dejavnosti izjemno pomembna infrastruktura, brez katere si ni mogoče predstavljati sodobnega šolstva in raziskovanja, pa tudi kulturnega, tehnološkega in gospodarskega razvoja ne (vir). IZUM se je pred več kot 30 leti odločil, da v **Mariboru** poveže znanje informatikov in knjižničarjev. Tako je nastal **COBISS – Kooperativni online bibliografski sistem in servisi**. Svoj razvojni zagon je dobil v okviru **Univerze v Mariboru**, ko je **Računalniški center** Univerze v Mariboru (RCUM) leta 1988 pridobil status generalnega izvajalca izgradnje *Sistema znanstvenih in tehnoloških informacij Jugoslavije* (SZTIJ) in se leta 1990 preimenoval v IZUM. Za navedeni projekt so bila takrat načrtovana vlaganja iz zveznega sklada za tehnološki razvoj v višini 90 milijonov dolarjev, a smo do razpada **Jugoslavije** lahko izkoristili le 12 milijonov – vzpostavljena so bila prva vozlišča knjižnične mreže v vseh republikah in pokrajinah.

Zatem je bil IZUM leta 1992 izločen iz Univerze v Mariboru in ustanovljen kot samostojni javni zavod zaradi svoje ambicije, da nadaljuje z izgradnjo informacijske mreže knjižnic v **Sloveniji** in v širši regiji - kasneje poimenovane **COBISS.Net**. S tem pa COBISS v Sloveniji še ni bil priznan kot nacionalni knjižnični informacijski sistem in kalvarija za njegovo uveljavitev se je šele začela. Če se nas nekaj zanesenjakov takrat

ne bi odločilo, da svoje ustvarjalne sposobnosti podredimo javnemu interesu in se odpovemo izzivom privatnega sektorja, ter če leta 1994 ne bi sprejel zaposlitve na takratnem **Ministrstvu za znanost in tehnologijo** in vloge medresorskega koordinatorskega razvoja sistemov COBISS.SI in **SICRIS** ter akademske mreže **ARNES** (do leta 2001), danes v sistemu **COBISS.SI** ne bi bilo vseh slovenskih knjižnic. Imeli bi več različnih sistemov, kot je to primer v sosednji **Hrvaški**. Sicer pa ni treba gledati čez mejo, slovenske šolske knjižnice so zaradi nespametne odločitve nekdanjega **Ministrstva za šolstvo in šport** leta 1991 dobile zakonsko podlago za obvezno vključitev v COBISS.SI šele s spremembo *Zakona o knjižničarstvu* leta 2015.

Skoraj tisoč slovenskih knjižnic

Glavna skrb in interes IZUM sta vedno bila najboljša možna informacijska podpora slovenskim knjižnicam in raziskovalni sferi ter zadovoljstvo uporabnikov njegovih proizvodov in storitev. To pa je tudi predpogoj za uveljavitev organizacijskega modela sistema COBISS zunaj meja Slovenije.

V mrežo COBISS.Net je bilo konec leta 2019 vključenih 918 slovenskih knjižnic (**NUK**, 62 splošnih, 83 visokošolskih, 133 specialnih in 639 šolskih knjižnic) ter 460 knjižnic iz drugih držav. V *Letnem programu dela* IZUM za leto 2020 lahko preberemo, da je od IZUM "v regiji odvisnih prek 1.300 knjižnic, okoli 5828 knjižničarjev in prek 850.000 končnih uporabnikov". Ob tem se zastavlja vprašanje, kakšna je današnja razvojna vizija IZUM. Poglavlje *Dolgoročni cilji* v *Letnem programu dela* IZUM za leto 2020 je namreč **identično** (!) poglavju *Dolgoročne usmeritve* v *Letnem poročilu* IZUM za leto 2010, izpuščena je le letnica za doseg enega od strateških ciljev: "*Do leta 2015 v mrežo COBISS.Net povezati vse visokošolske in raziskovalne organizacije ter visokošolske, specialne in splošne knjižnice v ciljnih državah (Albanija, Bolgarija, Bosna in Hercegovina, Črna gora, Kosovo, Makedonija, Srbija in Hrvaška) ter v navedenih državah vzpostaviti kompatibilne sisteme za evalvacijo raziskovalne dejavnosti.*"

Vladna podpora leta 2010

Ko smo leta 2010 ugotovili, da IZUM z obstoječo kadrovske zasedbo ne zmore več uresničevati zastavljenih ciljev in slediti potrebam uporabnikov njegovih proizvodov in storitev, je **Vlada Republike Slovenija** po večmesečnem usklajevanju odobrila povečanje števila zaposlenih v IZUM s 110 na 118. V *Letnem programu dela in finančnem načrtu* IZUM za leto 2010, h kateremu je vlada dala soglasje 16. 9. 2010, lahko preberemo:

"IZUM mora zagotoviti potrebne kadrovske resurse za nemoteno delovanje sistemov in servisov COBISS in SICRIS v Sloveniji ter izpolniti tudi pričakovanja uporabnikov aplikacij COBISS in E-CRIS v drugih državah (stalno posodabljanje obstoječih in razvoj novih rešitev).

Dejavnost IZUM-a sicer spada v okvir javne službe, vendar zanj ne morejo veljati omejitve, zahtevane za državno upravo, ker:

- *se njegova dejavnost v pomembnem deležu realizira tudi na področju mednarodne konkurence ponudnikov knjižničnih informacijskih sistemov, za kar je Republika Slovenija na podlagi svojih obveznosti pri mednarodni razvojni pomoči posebej zainteresirana;*
- *gre za informacijsko infrastrukturo, brez katere ni mogoč uspešen razvoj na področjih, od katerih je v največji meri odvisen napredek Slovenije – raziskave, tehnologije, visoko usposobljeni strokovnjaki.*

Na tej podlagi moramo za naslednje obdobje (5–10 let) predvideti celo občutno povečanje števila zaposlenih strokovnih kadrov, ki jim bo treba z načrtovano gradbeno investicijo zagotoviti tudi ustrezne pogoje za delo. Brez povečanja zmogljivosti IZUM-a bo Slovenija zanesljivo izgubila sedanji nesporno vodilni položaj pri razvoju knjižničarstva v regiji, kar je vlada prepoznala kot pomemben element strateške vloge naše države v mednarodnem prostoru."

Ob izdaji soglasja k navedenemu *Letnemu programu* IZUM je vlada 16. 9. 2010 sprejela še sklep:

"Vlada Republike Slovenije se je seznanila z Akcijskim planom mednarodnega razvojnega sodelovanja v letu 2010 v okviru projekta COBISS.Net in priporoča ministrstvom, ki izvajajo programe razvojne pomoči državam Zahodnega Balkana, da projekt finančno podprejo v okviru svojih možnosti in prepoznanih interesov."

Ob tem smo zastavili tudi projekt razširitve prostorskih, računalniških in kadrovskih zmogljivosti IZUM ter kasneje za dozidavo k objektu IZUM in novi računalniški center pridobili tudi 7,2 milijona evropskih sredstev. Investicijo smo med drugim utemeljili z načrtovanim povečanjem števila zaposlenih s 110 na 150 v 5–10 letih "zaradi temeljne strategije instituta (širitev storitev in proizvodov v države Zahodnega Balkana in širše v okviru mreže COBISS.Net)".

Odobrenega povečanja števila zaposlenih s 110 na 118 v letu 2010 ni bilo mogoče realizirati, ker na trgu delovne sile nismo našli ustreznega kadra, nerešena pa so ostala še številna druga vprašanja statusa in upravljanja ter razvoja IZUM, sistema COBISS in mreže COBISS.Net. Absurden je bil tudi takratni konflikt s knjižničarji, ki so se uprli zaostritvi kriterijev za ugotavljanje usposobljenosti knjižničarjev za vzajemno katalogizacijo, od česar je odvisna kakovost vzajemne in lokalnih bibliografskih baz podatkov v sistemu COBISS. Ko so odkrili luknjo v *Zakonu o knjižničarstvu*, so svojo "pravico" iskali celo na **Ustavnem sodišču**. **Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo** se je postavilo na stran knjižničarjev, **Ministrstvo za kulturo** pa je podprlo predlog IZUM in NUK.

Ob koncu leta 2010 je bilo v IZUM zaposlenih 115 informatikov, bibliotekarjev in sodelavcev drugih izobrazbenih profilov. Z razvojem računalniških aplikacij se ukvarja tretjina zaposlenih, drugi se ukvarjajo z bibliografsko kontrolo, skrbijo za vzdrževanje računalniške infrastrukture, izvajajo različne izobraževalne aktivnosti, zagotavljajo pomoč uporabnikom idr. To izpostavljam, ker še vedno marsikdo misli, da so v IZUM zaposleni samo informatiki (programerji), so pa tudi takšni, ki glede na zgodovinsko pogojeno in neustrezno ime *Institut informacijskih znanosti* sklepajo, da so v IZUM zaposleni večinoma znanstveniki.

Siromašenje delovnega in razvojnega potenciala (2011–2020)

Zaradi ignorantskega odnosa takratnega Ministrstva za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo (MVZT) do aktualnih problemov in odprtih vprašanj je leta 2011 najprej prišlo do protestnega odstopa in odhoda dveh članov ožjega vodstva IZUM, v naslednjih letih pa se je IZUM soočil še z zmanjševanjem finančnih sredstev za izvajanje svoje osnovne dejavnosti, s prisilnim zmanjševanjem števila zaposlenih (iz 117 na 110 konec leta 2015) ter z ukinitvijo finančne in politične podpore širitvi mreže COBISS.Net. Ob tem pa število uporabnikov proizvodov in storitev IZUM-a neprekinjeno raste.

IZUM	2010	2011	2015	2019	2020 NAČRT
Prihodki za izvajanje javne službe v EUR:					
- za osnovni program (ARRS/MIZŠ)	5.003.509	4.757.509	3.828.688	4.715.130	4.867.000
- članarine (večinoma šolske knjižnice)	170.206	147.293	129.423	20.930	21.000
Posebni projekti (*projekt HPC-RIVR)				10.962	*742.140
Tržna dejavnost:					
- doma	211.847	188.565	128.462	137.107	100.000
- tujina	272.347	319.789	373.874	425.910	450.000
Stroški dela v EUR:					
- izvajanje javne službe	3.445.572	3.586.693	3.158.879	3.908.806	4.224.036
- izvajanje tržne dejavnosti	150.621	218.009	105.957	216.476	230.000
Število zaposlenih 31. 12.	115		110		114+4*
- na podlagi delovnih ur	110	117	111	114	118
- od tega za tržno dejavnost	5	114	4	111	6
- povprečna starost zaposlenih	42	6	46	6	50+
Knjižnic v COBISS.SI:					31.3.2020
- visokošolske, splošne in specialne	258	268	273	279	279
- šolske knjižnice	141	152	172	639	640
Knjižnice v COBISS.Net v drugih državah					31.3.2020
- visokošolske, splošne in specialne			336	449	452
- šolske knjižnice	235	254	1	11	17
Razvojna pomoč RS (MVZT in ARRS) knjižnicam v COBISS.Net	150.000	110.000			

Obseg financiranja osnovne dejavnosti IZUM iz slovenskega proračuna se je od leta 2010 do leta 2015 nominalno zmanjšal za več kot 20 % in IZUM je moral primanjkljaj pri financiranju javne službe leta 2015 pokriti s prihodki od tržne dejavnosti. Kasnejša rast sredstev za izvajanje javne službe je razvidna iz tabele - priznani stroški dela so, kot je razvidno iz finančnega načrta za leto 2020, sicer revalorizirani glede na leto 2010 (ob primerljivem številu zaposlenih), priznani materialni stroški pa so bistveno nižji. Če proračunska sredstva, ki jih je IZUM dobil za izvajanje dejavnosti leta 2010 (5.003.509 evrov), revaloriziramo z 12,4 % inflacijo ali z dvigom cen raziskovalnih ur ARRS v obdobju 2010-2020, dobimo znesek 5.657.664 evrov, načrtovan prihodek pa znaša 4.867.000 evrov ob bistveno povečanem številu slovenskih uporabnikov sistema COBISS.

V tabeli je prikazano gibanje števila zaposlenih. Junija 2014 je takratni direktor IZUM pisal ministru za izobraževanje, znanost in šport:

"Že več let IZUM opozarja, da z obstoječimi kadrovskimi zmogljivostmi ne more več dovolj kakovostno izvajati svojih nalog, razvoj novih proizvodov in servisov pa je omejen in upočasnjen pod kritično mejo. Če je bila pred leti starostna struktura zaposlenih eden od adutov IZUM-a, moramo danes ugotoviti, da smo že sredi procesa upokojevanja nosilcev nekaterih ključnih nalog. Če bi IZUM želel obdržati kvalifikacijski nivo svojih kadrovskih zmogljivosti, bi moral vsako leto doslej zaposliti vsaj enega bibliotekarja z bogatim znanjem in izkušnjami ter vsaj enega specialista za programsko opremo."

Odziva ni bilo. Povprečje števila zaposlenih je do lani ostalo 112. Medtem pa je IZUM zapustilo tudi nekaj visoko usposobljenih sodelavcev, a so se po 17 letih trije programerji tudi vrnili.

Tudi zmanjševanje finančnih sredstev za pokrivanje materialnih stroškov je imelo svoje posledice. IZUM je pristojna ministrstva večkrat opozoril na posledice omejitev pri sklepanju kooperacijskih pogodb, na drastično zmanjšanje nujno potrebnega obsega izobraževanja zaposlenih, na prekinitev nekaterih vzdrževalnih pogodb za opremo in še kaj.

Vse navedeno kaže na to, da Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport ne razume, kakšna je razlika med dejavnostjo izobraževalnih, raziskovalnih in kulturnih organizacij na eni, in javnega infrastrukturnega zavoda IZUM na drugi strani. Če se kateri od navedenih organizacij zmanjša financiranje, druge organizacije niso prizadete, omejevanje dejavnosti IZUM pa lahko prizadene vse uporabnike infrastrukturnih sistemov in servisov, ki jih vzdržuje in razvija IZUM. Primer obvestila **Mestne knjižnice Ljubljana** 14. 12. 2015:

"Zaradi izpada sistema COBISS v Sloveniji bodo vse naše knjižnice do odprave težav zaprte."

Kaj bi bilo, če bi vlada zapovedala javnemu podjetju **Elektro Ljubljana**, da mora zaradi varčevalnih ukrepov zmanjšati število zaposlenih in znižati stroške vzdrževanja in posodabljanja elektroenergetskega sistema?

Kljub vsemu temu ni dvoma, da se večina zaposlenih v IZUM trudi izpolniti pričakovanja knjižnic in drugih uporabnikov sistemov COBISS in SICRIS s funkcionalnim in tehnološkim posodabljanjem aplikacij in z razvojem novih servisov ter s skrbjo za nemoteno delovanje navedenih sistemov in servisov. Iz letnih programov in poročil pa so razvidne tudi **velike zamude** pri funkcionalnem in tehnološkem posodabljanju aplikacij. Eden od najbolj karakterističnih primerov velikega časovnega razkoraka med načrti in realizacijo je vsekakor vključitev orodja za odkrivanje informacij (Discovery tool) v COBISS/OPAC - sedaj **COBISS+**.

V času mojega zadnjega mandata direktorja ponudniki **Discovery Services** še niso omogočali integracije navedenega orodja za iskanje po tujih bazah podatkov s COBISS/OPAC, smo pa to predvideli pri podpisu pisma o nameri strateškega partnerstva z **OCLC** novembra 2011. IZUM je dileme in možne rešitve za "COBISS/OPAC kot Discovery Service" prvič predstavil na konferenci **COBISS 2014** ([vir](#)). Z mojim posredovanjem je OCLC kasneje omogočil testiranje njihovih API rešitev, a je bivši direktor IZUM- z neko nepremišljeno odločitvijo leta 2016 ta proces prekinil ter s tem zapravil zaupanje OCLC. Takrat mi je vodja razvoja zagotavljal, da je projekt izvedljiv v šestih mesecih, sedaj pa predstavnik zaposlenih v **Upravnem odboru** IZUM in direktor IZUM razlagata, da sem za razvojno zamudo odgovoren jaz.

IZUM bo letos sicer dosegel leta 2010 odobreno število zaposlenih (118), a so štirje novi sodelavci zaposleni za projekt superračunalnika (HPC-RIVR) in še kdo drug bo s tem obremenjen. Superračunalnik pa s

sistemom COBISS nima nič skupnega. To pomeni več ali manj enak kadrovski potencial IZUM za izvajanje osnovne dejavnosti kot leta 2010, a s precej višjo starostno strukturo zaposlenih in brez načrta nadaljnjega razvoja in krepitev človeških virov.

Z organizacijskega vidika poteka delo v IZUM v letu 2020 v okviru naslednjih raziskovalno-razvojnih oziroma infrastrukturnih skupin (Vir: *Letni program IZUM - seštevek FTE ni pravilen*):

Ime skupine R-R-I	FTE
– Bibliografska kontrola	17,00
– Prevajanje in lektoriranje	5,00
– Programska oprema	35,00
– Upravljanje servisov	29,00
– Sistemska podpora	15,00
Vodstvo in skupne službe	17,75
Skupaj	117,75

Število zaposlenih samo po sebi seveda še ne zagotavlja potrebnega potenciala za uspešno izvajanje in razvoj dejavnosti IZUM. Inovativnost in konkurenčnost nista samoumevni, motiviranost zaposlenih pa je odvisna tudi od organizacije dela in zaupanja v vizijo in suverenost direktorja IZUM. Slednji pa za strateško vodenje IZUM nima potrebnih kompetenc.

Neizkoriščen izvozni potencial projekta COBISS.Net

Organizacijski model sistema COBISS in mreže COBISS.Net je svetovna inovacija z najvišjim možnim »donosom«
glede na stroške. Koristi se med drugim odražajo v visoki učinkovitosti knjižnic pri obdelavi/katalogizaciji knjižničnega gradiva, visoki kakovosti bibliografskih zapisov, multifunkcionalnosti baz podatkov, učinkoviti dostopnosti knjižničnega gradiva in drugih informacijskih virov ter v transparentnosti rezultatov raziskovalnega dela. Navedeno pa je možno doseči le, če so implementirani vsi arhitekturni elementi sistema COBISS in ko je v nacionalni knjižnični informacijski sistem vključena nacionalna knjižnica ter vsaj večina visokošolskih, specialnih in splošnih knjižnic. Slednje pa ni odvisno le od interesa knjižnic in IZUM, temveč tudi od interesa in podpore pristojnih ministrstev v ciljnih državah mreže COBISS.Net ter od interesa in podpore Vlade Republike Slovenije.*

Uveljavitev sistema COBISS zunaj Slovenije je odvisna:

- od sposobnosti IZUM-a, da izpolni pričakovanja uporabnikov njegovih proizvodov in storitev z garancijo uspešnega dolgoročnega razvoja in sodelovanja,
- od mednarodne razvojne pomoči knjižnicam v ciljnih državah, ko morajo zagotoviti pogoje za implementacijo sistemov COBISS (oprema, ustrezno izobražen kader in druge spodbude), ter
- od politične in diplomatske podpore pristojnih ministrstev Vlade Republike Slovenije pri uveljavljanju slovenskih interesov v ciljnih državah.

COBISS.Net je edini infrastrukturni projekt, s katerim si Slovenija v državah **Zahodnega Balkana** lahko zagotovi trajno vodilno vlogo. Žal pa smo si v preteklih letih zapravili že toliko priložnosti, ugleda in zaupanja, da to ni več samoumevno, na kar nas partnerji v ciljnih državah že dolgo opozarjajo, konkurenca pa nas medtem prehitava.

V državah Zahodnega Balkana je blizu 1300 nacionalnih, splošnih, visokošolskih in specialnih knjižnic ter več tisoč šolskih knjižnic, a je bilo konec leta 2019 v mrežo COBISS.Net vključenih šele 460 knjižnic. Prihodki iz tega naslova so znašali 425.910 evrov z znatnim presežkom prihodkov nad odhodki. Če slovenska vlada v preteklih letih ne bi blokirala finančne in politične podpore širitvi mreže COBISS.Net v okviru mednarodnega razvojnega sodelovanja Republike Slovenije (vključno z zapravljenimi priložnostjo za pridobitev deset milijonov evrov evropskih sredstev za ta namen) in nekatera ministrstva ne bi nasprotovala vzpostavitvi medresorske koordinacije projekta COBISS.Net, bi lahko bili v letu 2020 prihodki IZUM od navedene tržne dejavnosti do trikrat višji od načrtovanih 450.000 evrov z zanesljivim trendom rasti v naslednjih letih. S tem bi IZUM lahko pokrival ne le vseh z izvozom znanja povezanih stroškov, temveč bi lahko ob stimulativnem nagrajevanju

uspešnosti zaposlenih financiral tudi vse krepitve svojih kadrovskih zmogljivosti, vključno z zaposlitvijo ekspertov iz drugih držav. Več tisoč knjižnic imata tudi Bolgarija in Hrvaška, a smo v navedenih državah verjetno že zamudili vse priložnosti za uveljavitev sistema COBISS. Žal je IZUM ujetnik oblasti, izkazana rast števila knjižnic v COBISS.Net v zadnjih dveh letih na račun odpisa njihovih finančnih obveznosti za določen čas pa je lahko le slepilo za tiste, ki problema ne poznajo oziroma ga ne morejo ali ne znajo rešiti.

* Več informacij je dostopnih na spletni strani Civilne iniciative za IZUM in COBISS.Net ([vir](#)).